

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक ४९ - मार्च २०२४ (त्रैमासिक)

- शके १९४५
- वर्ष : ९२
- पुरवणी अंक : ४९

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्राचार्य डॉ. अनिल माणिक बैसाणे
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- डॉ. मृणालिनी शेखर
- प्रो. (डॉ.) पांडुरंग भोसले
- प्रो. (डॉ.) कामायनी सुर्वे

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४२२२८९४७९, ९४०४५७७०२०

Email ID : rajwademandaldhule1@gmail.com

rajwademandaldhule2@gmail.com

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

सदस्यता वर्गणी : रु. २५००/-

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिंत्रे, पुणे.

टीप : या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

INDEX

1. Indian Classical Theatre: A Colossal Influence on Modern Indian Drama	
- Dr. Anand Uddhav Hipparkar	9
2. Myth and Realism in Hayavadana by Girish Karnard	
- Dr. Anil Gaman Ahire	15
3. Intersections of Indian Knowledge Systems, Culture, and Identity in Indian English Literature	
- Ankit Wadatkar	19
4. Manache Shloka by Samarth Ramdas Swami: Guide for Psychological Well-Being	
- Dr. Archana Pandit	24
5. Gender Disparity: An Ongoing Battle for Equality in India	
- i) Archana Singh, ii) Dr. Rajendra Sarode	28
6. Indian Knowledge Systems (IKS) and Its Impact on Literary Discourse	
- Dr Sandeep Hanmantrao Patil	33
7. Indian Knowledge System and its relevance to literature	
- Dr. Anuradha Ghodke	38
8. English Literary Criticism : 16th to 19th Century Literary Criticism	
- Dr. Kamble Satwa Ramchandra	42
9. What Makes Us Human: A Multifaceted Investigation	
- Dr. Laxman Arun Kshirsagar	46
10. Concept of Consciousness: East precedes West	
- Dr. Neelkanth Jagannath Dahale	50

11. **Representation of Indian Culture in Shashi Deshpande's Novels**
- Dr. Sangharsh Abhiman Gaikwad ----- 54
12. **Indian Knowledge System and Higher Secondary English Textbook: A Collaborative Effort towards Awareness and Preference for Reading Indian Texts**
- i) Kavita Kailas Jadhav, ii) Dr. Dnyaneshwar B. Shirode ----- 58
13. **Swimming through the Waves of Beauty: An Analysis of Adi Shankara's 'Soundarya Lahari' (1959)**
- i) Mr. Kuldeep Abba, ii) Prof. Dr. Shilpagauri Prasad Ganpule ----- 63
14. **Use of Indian Myths, Culture and Tradition in Girish Karnad's Plays**
- Mr. Anil Rangnath Gambhire ----- 67
15. **A Study of Oppressed Women: Rituals and Rites of Sex Slavery in Lavani and Tamasha**
- i) Mr. Ganesh Mukund Pawar, ii) Dr. Rohidas Babasaheb Dhakane ----- 72
16. **Manipur Women's Folk Literature Through Feminist Lenses**
- i) Mr. Harishchandra Vasant Rao Shelke,
ii) Dr. Rohidas Babasaheb Dhakane ----- 77
17. **Journey of an ordinary human to a spiritual guide depicted in R.K. Narayan's 'The Guide' (1958)**
- Ms. Aruna S. Shinde ----- 81
18. **Resonance of Indian Mythical Archetypes in Amrita Pritam's Pinjar**
- i) Ms. Jasleen Kaur Sohanta, ii) Dr. Ashutosh Thakare ----- 85
19. **Nurturing Morals through Storytelling in Children's Literature**
- i) Ms. Sheetal Tanaji Chandane, ii) Dr. Ganesh Baban Sonawane ----- 91
20. **Influence of Spirituality and Literature on Indian Knowledge System**
- i) Ms. Vaidehi Joshi, ii) Prof. Dr. Shilpagauri Prasad Ganpule ----- 96

21. **Marathi Literature Influenced by Sant Tukarama's Writing**
- i) Prof. Pradeep Dattatraya Kadam, ii) Dr. Vinita Basantani ----- 102
22. **Indian Values and Literature: A Brief Study**
- i) Pooja Sonwane, ii) Prof. Dr. Shilpagauri Ganpule ----- 104
23. **Influence of Indian Knowledge System (IKS) On Literature**
- Dr Prachi Sinha ----- 114
24. **Rituals-Rites in Chetan Bhagat's Two States: The Story of My Marriage**
- i) Prajakta Changdeo Jogeshwarikar, ii) Prof. Sandeep P. Khedkar ----- 117
25. **The Depiction of Values in Mahesh Iknuchwar's play 'Holi'**
- Pancham Rahul Vijay ----- 121
26. **Examining the Relationships between Spirituality and Literature:
A Spiritual Consciousness Journey**
- Mr. Rohit Rajendra Warvadkar ----- 123
27. **Beyond The Margins : Folklore As Subtext in Girish Karnad's Plays Nagamandala**
- Dr. Sunanda S. Shelake ----- 128
28. **Exploring Indian Cultural Heritage: Insights from Sarojini Naidu's Folk Poetry**
- i) Mrs. Rupali Datta Pokharkar, ii) Prof. Dr. Shilpagauri Prasad Ganpule ----- 132
29. **The Interplay of Traditional Indian Values and Modern Western Influences
in Amulya Malladi's *The Mango Season***
- i) Ms. Prerana Mahadev Kshirsagar, ii) Prof. Dr. Manjusha Dhumal ----- 136
30. **A Place of Mythology in R.K. Narayan's 'The Financial Expert' (1952)**
- Mr. Esak Sayyad Shaikh ----- 140
31. **An Overview of Indian Story Telling Tradition in The Context of Indian
Knowledge System**
- Dr. Ganesh B. Sonawane ----- 145

32. **Unrevealed Facts and Facets of Caste and Societal System in India as Depicted in *Sita Warrior of Mithila* (2017)**
 - i) L.Vijayalakshmi, ii) Prof. Dr. Shilpagauri Prasad Ganpule ----- 148
33. **Ecological Crisis in Amitav Ghosh's 'The Hungry Tide'**
 - Ashok Vitthal More ----- 154
34. **Present status and views of Teacher Educators towards Teaching of Phonetics in Training Colleges: A Study**
 - Dr. Vijay Santu Patole ----- 158
35. **Indian Knowledge System: Vedic Period to the Contemporary Indian English Drama**
 - Dr. Ayodhya Kalyan Jadhav ----- 164
36. **Sanskrit Theatre: Milestone in the Indian Drama**
 - Dr. Santosh Dadu Ghangale ----- 168
37. **Toru Datt's Verse : Myths into Poetic Rendering**
 - Dr. Mrunalini Vasant Shekhar ----- 171
38. **IKS and Indian Folktales**
 - Avinash Bhagwan Shelke ----- 175
39. **The Role of Tradition in Kamala Markandya's *Nectar in a Sieve***
 - Smt. Dipali Sadashiv Suryawanshi ----- 179
40. **A kaleidoscopic survey of Indian Classical Drama (Sanskrit Theatre): Its Historical significance and Development**
 - Dr. Ganesh Chintaman Wagh ----- 183
41. **भारतीय ज्ञान परंपरा आणि गोंदिया जिल्ह्यातील 'बहुरूपी' लोककला**
 - भूमेश्वर शंकर शेंडे ----- 189

42. भारतीय ज्ञान परंपरा :लोकसंस्कृतीवाहक पोतराज
- डॉ.धनाजी उर्फ धनंजय सोमनाथ भिसे ----- 193
43. मराठी कादंबरीतील आदिबंध व मिथक समीक्षा
- डॉ. गजानन विठ्ठलराव भोसले ----- 199
44. भारतीय महाकाव्यामध्ये स्त्रियांच्या भूमिका: चिकित्सक अभ्यास
- १) डॉ. भिमराव दुंदा केंगले, २) डॉ. राजेंद्रकुमार सुखदेव देवकाते ----- 211
45. मिथकांची सांस्कृतिक भौतिकतावादी उकल: गिरिश कार्नाड यांच्या नाटकांचे ऐतिहासिक योगदान
- डॉ. माधुरी पाथरकर ----- 216
46. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि आदिवासी साहित्य
- १) निलोफर इसाक पठाण, २) प्राचार्य डॉ. अरुण कोळेकर ----- 221
47. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि आदिवासी विवाहविधी
- १) प्रो. डॉ.पांडुरंग भोसले, २) डॉ. सचिन रूपनर ----- 225
48. साहित्यातील मिथके (मराठी नाटक आणि मिथक)
- डॉ. राजश्री पराग देशपांडे ----- 229
49. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि साहित्यातील मिथके
- १) डॉ. ढोके भास्कर सुखदेव, २) उगले रामेश्वर भिकाजी ----- 232
50. भारतीय ज्ञान प्रणाली व ग्रामीण मराठी साहित्यातील धनगर समाज संस्कृतीचे दर्शन
- प्रा. डॉ. संदीप वाकडे ----- 236
51. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि शांता शेळके यांचे अनुवादित साहित्य
- शिल्पा चंद्रकांत पाटील ----- 239
52. भौगोलिक दृष्टीकोनातून भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि समाजभाषा विज्ञानाचा अभ्यास
- डॉ. शुभदा सुरेश लोंढे ----- 242

53. भारतीय शिक्षण प्रणाली आणि संत साहित्य
- डॉ. स्नेहल संजय मराठे ----- 248
54. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि संत साहित्य
- स्वप्नाली प्रवीण बिरनाळे ----- 251
55. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि आदिवासी समाजजीवन व बोलीभाषा
- डॉ. वीणा माळी ----- 256
56. महाराष्ट्रातील संत साहित्याचा कृषी अनुबंध: चिकित्सक अभ्यास
- प्रा. विठ्ठल व्यंकटी कसले ----- 258
57. भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि मराठी लोकसाहित्यातील नृत्यप्रकार : एक आकलन
- मुंढे गोविंद देवराम ----- 262
58. भारतीय ज्ञान प्रणाली आणि लोकसाहित्यातील रूढी, परंपरा व संस्कृती
- प्रो. (डॉ.) बाबासाहेब शेंडगे ----- 266
59. गौतम बुद्धांच्या धम्मातील 'करुणा-मैत्री-बंधुभाव' आणि बाबुराव बागूल यांचे कथात्म साहित्य
- डॉ. अश्विनी आत्माराम तोरणे ----- 269
60. भारतीय मूल्य एवं साहित्य (रामवृक्ष बेनीपुरी के 'सुभान खाँ' तथा 'सरजू भैया'
कहानियों के विशेष संदर्भ में)
- डॉ. बेबी श्रीमंत खिलारे ----- 273
61. कविता का सौन्दर्यशास्त्र और उसके सामाजिक निहितार्थ
- डॉ. अरुण प्रसाद रजक ----- 276
62. स्त्री विमर्श की हस्ताक्षर : राजी सेठ
- प्रा डॉ द्वारका गिते-मुंढे ----- 281
63. समकालीन हिंदी साहित्य मे नारी अस्मिता और अभिव्यक्ति के विविध आयाम. (मानवतावादी दृष्टि)
- प्रा. डॉ. रंजना वर्दे ----- 285

64. समकालीन आदिवासी साहित्य और जीवन
- डॉ. विद्या बाबूराव खाडे ----- 288
65. भारतीय ज्ञान प्रणाली एवं नई शिक्षा नीति २०२० में सांस्कृतिक चेतना
- डॉ. राखी के शाह ----- 291
66. भक्तिकालीन साहित्य और जीवन मूल्य
- त्रिवेणी विश्वजीत जाधव ----- 295
67. लोकसाहित्य की प्राचीन परंपरा एवं परिचय
- प्रा. डॉ. सारिका आप्पा भगत ----- 299
68. लोकसाहित्यकार - डॉ. हरिसिंह पाल
- 1) प्रा.मेघा बाबासाहेब तळपे, 2) डॉ.हनुमंत दशरथ जगताप ----- 303
69. महानगरीय कथा साहित्य में नारी विमर्श
- डॉ. पवार सीताबाई नामदेव ----- 305
70. नादिरा बब्बर कृत 'सुमन और सना' नाटक में अभिव्यक्त रंगमंचीय दृष्टि
- 1) प्रो. डॉ. सदानंद भोसले, 2) विजय देवकर ----- 308
71. भारतीय ज्ञान परंपरा और संत साहित्य
- प्रा.डॉ.वैशाली विठ्ठल खेडकर ----- 312
72. 'श्रीमद्भगवद्गीता' के विचारों की प्रासंगिकता: 'गाथा कुरुक्षेत्र की'
- प्रो. (डॉ.) कामायनी गजानन सुर्वे ----- 316

भौगोलिक दृष्टीकोनातून भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि समाजभाषा विज्ञानाचा अभ्यास

डॉ. शुभदा सुरेश लोंढे

महात्मा फुले महाविद्यालय, पिंपरी, पुणे-४११०१७

Email id - Shubhadalondhe6@gmail.com

Mobile No. 9960010487

गोषवारा/सारांश :

भाषा मानवी संस्कृतीचा महत्त्वाचा घटक आहे. जगातील कोणतीही संस्कृती भाषेशिवाय असत नाहीत. आपल्या कल्पना किंवा आपल्या भावना काही सांकेतिक चिन्हांच्या मदतीने किंवा काही विशिष्ट सांकेतिक आवाजाच्या उच्चाराने पद्धतशीरपणे दुसऱ्याकडे पोहोचवण्याचे साधन म्हणजे भाषा होय. भाषा कधीच स्थिर नसतात. त्यात सतत बदल होतात. कित्येक वेळा हे बदल प्रदेशानुसार होतात. जगात आज सुमारे २८०० भाषा असून त्यांच्या कितीतरी पोटभाषा आहेत.

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात बोलीविज्ञानाची एक महत्त्वपूर्ण शाखा म्हणून बोली भूगोल या अभ्यास शाखेचा उदय झाला. भौगोलिक सीमारेषांच्या आधारे बोली-भेदांचा अभ्यास करणे हे या अभ्यास शाखेचे उद्दिष्ट आहे. विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रातील बोलीचा अभ्यास करणारी ही अभ्यास शाखा Areal Linguistic या नावाने देखील ओळखले जाते. कोणकोणत्या भौगोलिक क्षेत्रामध्ये कोणकोणत्या बोली बोलल्या जातात याचे सर्वेक्षण करून बोलीच्या प्रदेशनिष्ठ वर्तनासंबंधाने निरीक्षण मांडणे, हे बोली भूगोलाचे अभ्यासक्षेत्र असते.

प्रास्ताविक :

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात बोली विज्ञानाची एक महत्त्वपूर्ण शाखा म्हणून बोली भूगोल या अभ्यासशाखेचा उदय झाला. भाषाशास्त्रात प्रथमच भौगोलिक सीमारेषांच्या निश्चितीने भाषाबोली भेदांचा चिकित्सक, तुलनात्मक, संशोधनात्मक अभ्यासाला प्रारंभ झाला. त्यामधून पुढे समाज भाषाविज्ञान ही भाषा अभ्यासाची क्रांतिकारी अभ्यासपद्धती उदयास आली. परंतु भाषा बोलीचे सीमांत भौगोलिक क्षेत्र निश्चित करून तिच्या उच्चारी लकबी, सुरावटीच्या पद्धती, वर्ण, रूप, वाक्यरचना, प्रयोगी विशेषाच्या साम्य भेदांच्या नोंदीची ठिकाणे रेषांनी जोडून बोलीचा भाषिक नकाशा संग्रह Language Atlas तयार करून बोलीच्या क्षेत्रमर्यादा निश्चित करण्याच्या

वस्तुनिष्ठ अभ्यासाला प्रथम जर्मनीमध्ये प्रारंभ झाला. नंतर विसाव्या शतकात जर्मनी, फ्रान्स, अमेरिका बेटांमध्ये बोलीभाषाचे मौलिक संशोधन कार्य सुरू झाले.

बोली भूगोल हा दोन बोलीतील वेगळेपण दर्शवणारा महत्त्वाचा घटक आहे. समुद्रकिनारे, डोंगररांगा, वाळवंट, घनदाट जंगले, दुष्काळी भाग, खूप पाण्याचा भाग, थंड प्रदेश या विविध भूभागातील नैसर्गिक वैशिष्ट्यांमुळे तेथील बोली वेगवेगळ्या झाल्याचे दिसून येते. एखाद्या बोलीच्या सीमा निश्चित झाल्यानंतर त्या प्रदेशातील सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजकीय आणि भाषिक घटक या तिच्या विविध अंगांच्या अभ्यास केला जातो. प्रादेशिक वैशिष्ट्यांचा बोलीवर परिणाम होत असतो. उदा. समुद्रकिनार्यावरील लोकांचे उच्चार सानुनासिक होतात तर डोंगरी भागातील लोक खूप मोठ्याने उच्चार करीत असताना दिसतात. अशारीतीने एखाद्या बोलीतील भाषिक परिवर्तनांचा शोध घेणे, त्या बोलीचा इतिहास ठरवणे, त्या बोलीच्या उपबोलभाषांचा शोध घेणे यांचा अभ्यास बोली भूगोलाच्या साहाय्याने करता येतो.

उद्दिष्ट्ये :

१. भौगोलिक दृष्टीकोनातून भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि समाजभाषा विज्ञानाचा अभ्यास करणे.
२. भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि समाजभाषा विज्ञानाच्या अभ्यासामधील भूगोलाचे महत्त्व समजून घेणे.

माहिती संकलन व अभ्यास पध्दती :

सदर शोधनिबंध हा दुय्यम साधनसामग्रीवर आधारित आहे. प्रकाशित अहवाल, संदर्भ पुस्तके, विविध लेख, नियतकालिके, व दर्जेदार मासिकांमध्ये आलेले लेख इ.चा संदर्भसाहित्य म्हणून वापर करण्यात आलेला आहे.

भारतीय ज्ञानप्रणाली आणि समाजभाषा विज्ञान :

भारतीय ज्ञान प्रणालीमध्ये ज्ञान, विज्ञान आणि जीवनदर्शन यांचा समावेश होतो; जे अनुभव, निरीक्षण, प्रयोग आणि